

В.О. Рядінська,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ВІД ПРОЦЕНТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЙОГО ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ

Стаття присвячена аналізу об'єкта податку на доходи фізичних осіб від процентів як елементу його правового механізму. На підставі аналізу норм податкового і цивільного права визначається, які доходи відносяться до об'єкта вищевказаного податку, та вносяться пропозиції щодо удосконалення його визначення.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, оподаткування доходів від процентів.

Статья посвящена исследованию объекта налога на доходы физических лиц от процентов как элемента его правового механизма. На основании анализа норм налогового и гражданского права выделяются доходы, которые относятся к объекту вышеуказанного налога, и вносятся предложения по усовершенствованию его определения.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, налогообложение доходов от процентов.

Paper is devoted to the research of an object of tax on the profits of physical persons from percents as an element of its legal mechanism. On the basis of an analysis of the norms of tax and civil right the profits of the object of foregoing tax are highlighted as well as several offers on the improvement of its determination are suggested.

Keywords: tax on the profits of physical persons, taxation of profits from percents.

Відповідно до ст. 7 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) [1], об'єкт оподаткування відноситься до основних елементів правового механізму будь-якого податку, отже, від його чіткого визначення залежить точне нарахування і, відповідно, сплата зазначеного податку. Проте, у зв'язку з новизною вищевказаного нормативного акта, деякі з його положень ще далекі від чіткості та прозорості визначення. Серед таких положень особливу увагу привертає об'єкт податку на доходи фізичних осіб від процентів (надалі – ПДФОП), оскільки, передбачаючи у п. 4 ст. 170 ПКУ оподаткування доходів фізичних осіб від процентів, законодавець не визначає його об'єкта. Незважаючи на численні дослідження загального об'єкта податку на доходи фізичних осіб, здійснені як українськими (Г.В. Бех, Л.В. Вороною, С.Т. Кадькаленком, М.П. Кучерявенком, Ю.В. Пасічником, С.В. Пархоменко-Цироцианц та іншими), так і зарубіжними науковцями (С.П. Павленко, І.А. Гуляєвой, В.Ф. Євтушенко, Р.К. Костаняном, С.В. Притулою, С.Г. Пепеляєвим, С.С. Тропською, О.В. Чуркіною та ін.), визначення об'єкта ПДФОП залишилося поза їх увагою, у той час як у зв'язку з розвитком банківської та фондової сфер, його визначення набуває особливої актуальності, оскільки все більше фізичних осіб в українському суспільстві прагнуть отримувати доходи у вигляді процентів.

Метою нашої статті буде розв'язання проблеми виокремлення доходів, які фізичні особи отримують у вигляді процентів, встановлення того, які з них підпадають під оподаткування ПДФОП, визначення об'єкта ПДФОП та формулювання пропозицій з його удосконалення.

Об'єктом оподаткування ПДФОП є дохід, отриманий фізичною особою у вигляді процентів (п. 4 ст. 170 ПКУ). Процентами, відповідно до пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ, є дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна. Зазначений термін відрізняється недосконалістю – у податковому

законодавстві не надано визначення позичальника. Таке поняття міститься у статтях 1046 та 1054 Цивільного кодексу України (надалі – ЦКУ) [2]. Відповідно до ст. 1046 ЦКУ позичальник є стороною договору позики, яка отримує від позикодавця грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, та зобов'язується повернути таку ж суму грошових коштів або таку ж кількість речей і сплати за це процентів. Тобто позикодавець, який є іншою стороною договору позики, отримує внаслідок його укладення дохід у вигляді процентів. Позикодавцем відповідно до норм вказаної вище статті, може бути як юридична, так і фізична особа, але у п. 2 ст. 1048 ЦКУ встановлено вимоги до договору позики, без дотримання яких такий договір вважається безпроцентним (якщо він укладений між фізичними особами на суму, яка не перевищує п'ятидесятикратного розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян, якщо позичальником передано речі, визначені родовими ознаками). Таким чином, якщо спроектувати поняття, закріплене у ст. 1046 ЦКУ, для цілей оподаткування ПДФОП, то позичальника можна визначити як фізичну або юридичну особу, яка взяла у фізичної особи – позикодавця (кредитора) грошові кошти в сумі, що перевищує п'ятидесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (у 2013 році – 850 грн) і зобов'язана сплатити проценти від суми позики. Доходи, отримані фізичною особою – позикодавцем від позичальника (фізичної чи юридичної особи) як проценти за надання грошових коштів в позику, і оподатковуюватимуться ПДФОП. Згідно зі ст. 1054 ЦКУ позичальник є стороною кредитного договору, за яким він бере грошові кошти в кредит у кредитодавця (банку чи іншої фінансової установи) у розмірі та на умовах, встановлених договором, і зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Отже, при укладенні кредитного договору, дохід у вигляді процентів від надання грошових сум у кредит отримуватиме лише банк чи інша фінансова установа – кредитодавець, тобто це поняття для цілей оподаткування ПДФОП використати не можна. Таким чином, аналіз норм цивільного законодавства та визначення, закріплене у пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ, надає підстави зробити висновок, що процентами (як видом доходів, що підпадає під оподаткування податком на доходи фізичних осіб) є дохід, отриманий фізичною особою, – позикодавцем від позичальника (фізичної чи юридичної особи) як проценти за надання грошових коштів у позику. Проте, з огляду на зміст вищевказаної норми ПКУ, можна із впевненістю констатувати, що законодавець не планував подібного звуження об'єкта ПДФОП, оскільки відповідно до ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ до процентів включаються: а) платіж за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит; б) платіж за використання коштів, залучених у депозит; в) платіж за придбання товарів у розстрочку; г) платіж за користування майном згідно з договорами фінансового лізингу (оренди) (без урахування частини лізингового платежу, що надається в рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу); г) винагорода (дохід) орендодавця як частина орендного платежу за договором оренди житла з викупом, сплачена фізичною особою платнику податку, на користь якого відступлено право на отримання таких платежів. Отже, використання поняття “позичальник” як терміну, за допомогою якого надається визначення дефініції процентів для цілей оподаткування, є неправильним. Враховуючи те, що, згідно зі ст. 536 ЦКУ, за користування чужими грошовими коштами проценти сплачує боржник, пропонуємо у пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ термін “позичальник” замінити на “боржник”, оскільки він має стабільне смислове навантаження у цивільному праві України. Ця заміна сприятиме уніфікації термінів у національному правовому полі, удосконалив юридичну конструкцію пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ та дозволить використовувати поняття процентів, закріплене у вищевказаній статті для цілей оподаткування доходів фізичних осіб.

Продовжуючи аналіз об'єкта ПДФОП, необхідно зосередити увагу на видах доходів, які, відповідно до пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ, включаються до процентів, та виокремити ті з них, які можуть отримувати фізичні особи для визначення об'єкта вищевказаного податку.

Як ми визначили раніше, платежі за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих в кредит, сплачуються позичальником кредитодавцеві, яким, відповідно до вимог ст. 1054 ЦКУ, може бути банк або інша фінансова установа, тобто лише юридична особа, отже, фізична особа доходу у вигляді процентів від таких платежів не отримує. Таким чином, вид доходу, визначений у п. “а” ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ як проценти, до об’єкта ПДФОП не належить.

Депозитом (банківським вкладом), згідно зі ст. 1058 ЦКУ, є договір, за яким одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) грошову суму та зобов’язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі. Вкладником може бути як юридична, так і фізична особа, а отже, фізична особа, що поклала грошову суму в банк на депозит, отримуватиме прибуток у вигляді процентів, що нараховуються на цю суму відповідно до умов договору. Таким чином, вид доходу, визначений у п. “б” ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ як проценти, відноситься до об’єкта ПДФОП. Враховуючи те, що відповідно до ст. 1065 ЦКУ, внесення в банк суми депозитного вкладу і права на одержання встановлених процентів посвідчується ощадним (депозитним) сертифікатом, то можна зазначити, що об’єктом ПДФОП є доходи від ощадних (депозитних) сертифікатів.

У п. “в” ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ як проценти визначаються платежі за придбання товарів у розстрочку. Розстрочка, відповідно до норм ст. 694 ПКУ, виступає формою продажу товару в кредит і за умови, якщо покупець прострочив оплату товару, на прострочену суму нараховуються проценти відповідно до ст. 536 ЦКУ від дня, коли товар мав бути оплачений, до дня його фактичної оплати. Продаж товарів у розстрочку, відповідно до п. 2 Правил торгівлі у розстрочку фізичним особам, затверджених Кабінетом Міністрів України від 30 березня 2011 року № 383 [3], може здійснюватися суб’єктами господарювання всіх форм власності, тобто фізичні особи доходу у вигляді процентів за прострочення своєчасної оплати товару не отримують, а отже, вид доходу, визначений у п. “в” ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ як проценти, до об’єкта ПДФОП не відноситься.

Платіж за користування майном згідно з договорами фінансового лізингу (оренди) (без урахування частини лізингового платежу, що надається в рахунок компенсації частини вартості об’єкта фінансового лізингу) можуть отримувати лізингодавці, якими, відповідно до ст. 4 Закону України “Про фінансовий лізинг” від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР [4] можуть бути лише юридичні особи, тобто фізичні особи такого виду доходів не отримують, а отже, вид доходу, визначений у п. “г” ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ як проценти, до об’єкта ПДФОП не відноситься.

Оподаткування доходу фізичних осіб від надання нерухомості в оренду врегульовується нормами п. 1 ст. 170, тому вид доходу, визначений у п. “г” ч. 2 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ як проценти, до об’єкта ПДФОП не відноситься.

Таким чином, об’єктом ПДФОП з урахуванням положень пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ, є доходи фізичних осіб від платежів за використання коштів, залучених у депозит (від ощадних (депозитних) сертифікатів).

Фізичні особи можуть отримувати й інші види доходів у вигляді процентів. І.Р. Безпалько [5] зазначав, що відповідно до ЦКУ, загальними підставами для нарахування процентів є: а) за договором купівлі-продажу – протермінування оплати товару (ч. 3 ст. 692 ЦКУ), несвоєчасна передача товару, за який внесено суму попередньої оплати (ч. 2 ст. 693 ЦКУ) та прострочення оплати товару, проданого в кредит (ч. 5 ст. 694 ЦКУ); б) за договором ренти – прострочення виплати ренти (ст. 736 ЦКУ); в) за договором позики – користування позиченими грошовими коштами (ст. 1048 ЦКУ); г) за договором банківського вкладу (депозиту) – користування вкладом (ст. 1058 ЦКУ); ґ) за договором банківського рахунку – за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта (ст. 1070 ЦКУ); д) за договором ощадного (депозитного) сертифікату – за користування сумою вкладу (ч. 1 ст. 1065 ЦКУ). Тому постає необхідність у дослідженні кожної з визначених науковцем підстав отримання доходів у вигляді процентів та з’ясуванні,

чи отримують такі доходи саме фізичні особи. Враховуючи те, що нами вже досліджені як вид доходів, який оподатковується податком на доходи фізичних осіб, проценти, що отримуються в разі прострочення оплати товару, проданого в кредит, які сплачуються за договором позики та договором банківського вкладу (депозиту), вважаємо за необхідне зосередити увагу на процентах як виду доходів, що отримуються при протермінуванні оплати товару, несвоєчасній передачі товару, за який внесено суму попередньої оплати, за прострочення виплати ренти та за договором банківського рахунку.

Відповідно до ч. 3 ст. 692 ЦКУ продавець за договором купівлі-продажу у разі прострочення оплати товару має право вимагати сплати процентів за користування чужими грошовими коштами, а згідно з ч. 2 ст. 693 ЦКУ продавець, який одержав суму попередньої оплати, але не передав товар у встановлений строк, зобов'язаний сплачувати проценти, нараховані на суму попередньої оплати, від дня, коли товар мав бути переданий, до дня фактичного передання товару покупцеві, при цьому і продавцем, і покупцем можуть бути фізичні особи. Отже, в першому випадку фізична особа – продавець може отримати дохід у вигляді процентів за протермінування покупцем (фізичною чи юридичною особою) оплати товару, а в другому – фізична особа – покупець, яка своєчасно здійснила попередню оплату товару, може отримати дохід у вигляді процентів за протермінування поставки оплаченого товару, і обидва ці доходи будуть отримуватися фізичними особами у вигляді процентів. Згідно зі ст. 736 ЦКУ за прострочення виплати ренти платник ренти сплачує одержувачу ренти, а норми ст. 734 цього ж нормативного акту закріплюють, що сторонами ренти можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Тобто фізичні особи можуть отримувати дохід у вигляді процентів за прострочення виплати ренти. Відповідно до ст. 1070 ЦКУ за користування коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, банк сплачує проценти, сума яких зараховується на рахунок, а згідно з ч. 1 ст. 1066 ЦКУ та ст. 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 року № 2121-III [6] клієнтом за договором банківського рахунку можуть бути юридичні та фізичні особи. Отже, фізичні особи отримують дохід у вигляді процентів за договором банківського рахунку. Констатуємо, що фізичні особи можуть отримувати доходи у вигляді процентів, а саме: за договором купівлі-продажу (при протермінуванні оплати товару та несвоєчасній передачі оплаченого товару), за договором ренти (при простроченні її виплати) та за договором банківського рахунку. Проте у ч. 4 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ передбачається, що платежі за іншими, ніж це зазначено у нашій статті, договорами, незалежно від того, встановлені вони в абсолютних (фіксованих) цінах або у відсотках суми договору або іншої вартісної ціни, не є процентами. Отже, визначені вище доходи, які можуть отримувати фізичні особи у вигляді процентів, до процентів як виду доходу, що підпадає під оподаткування, не відносяться. На нашу думку, такий підхід є цілком виправданим, оскільки зазначені платежі за своєю природою переважно мають характер неустойки, метою їх запровадження є змушення контрагентів до виконання умов договору. Враховуючи те, що стягнення таких платежів можливе лише при закріпленні відповідних умов у договорі і не є обов'язковою умовою цих договорів, то доходи від зазначених процентів носитимуть непередбачуваний характер, а отже, розробити механізм контролю за їх отриманням буде практично неможливо.

Окрему увагу хотілося б приділити отриманню доходів фізичних осіб від цінних паперів. У пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ подібний дохід до процентів не відноситься через помилкове віднесення його до доходів від дивідендів. У попередніх роботах [7] нами визначено, що відповідно до критерію, закладеного у пп. 49 п. 1 ст. 14 ПКУ, де надається поняття дивідендів, цінні папери можна поділити на дві групи: ті, що надають інвестору права власності на частку (пай) у майні (активах) емітента, та ті, що надають право на отримання доходу за ними. Доходи, що отримуються від цінних паперів першої групи відносяться до дивідендів, а від другої групи – до процентів. З огляду на класифікацію цінних паперів, надану у ст. 3 Закону України “Про цінні

папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [8], до цінних паперів першої групи віднесені акції, інвестиційні сертифікати та сертифікати фонду операцій з нерухомістю, а до цінних паперів другої групи – облігації, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, казначейські зобов'язання, ощадні (депозитні) сертифікати.

У ході попереднього аналізу встановлено, що доходи за ощадними (депозитними) сертифікатами відносяться до об'єкта ПДФОП. Вважаємо за доцільне розширити визначений об'єкт доходами від інших цінних паперів, доходи від яких відносяться до процентів (облігаціями, іпотечними сертифікатами, іпотечними облігаціями, казначейськими зобов'язаннями).

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо:

1) об'єктом ПДФОП відповідно до норм ПКУ є:

– доходи фізичних осіб від платежів за використання коштів, залучених до депозит (фактично – доходи від ощадних (депозитних) сертифікатів);

– від цінних паперів, що засвідчують право його власника на отримання доходу, а не на право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку (облігацій, іпотечних сертифікатів, іпотечних облігацій, казначейських зобов'язань);

– доходи за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку фізичної особи (за договором банківського рахунку).

2) для удосконалення визначення об'єкта ПДФОП пропонуємо у ч. 1 пп. 206 п. 1 ст. 14 ПКУ слова “позичальником” замінити на “боржником”, до ч. 2 цієї ж статті включити пункт “д” у такій редакції: “доходи від облігацій, іпотечних сертифікатів, іпотечних облігацій, казначейських зобов'язань”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Правила торгівлі у розстрочку фізичним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 року № 383 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – Ст. 1167.
4. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97- ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 16. – Ст. 68.
5. *Безпалько І.Р.* Особливості оподаткування відсотків / І.Р. Безпалько // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України [зб. наук.-техн. пр.]. – Львів : НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 150–156.
6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
7. *Рядінська В.О.* Особливості оподаткування доходів фізичних осіб від дивідендів / В.О. Рядінська // Вісник Дніпропетровського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 376–382.
8. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 31. – Ст. 268.

Отримано 24.05.2013